

PSYCHOLÓGIA TVORIVOSTI VO VZDELÁVANÍ UČITEĽOV PROSTREDNÍCTVOM VŠEOBECNEJ A ODBORNEJ PRÍPRAVY

PSYCHOLOGY OF CREATIVITY IN TEACHER TRAINING THROUGH THEIR ACADEMIC AND VOCATIONAL TRAINING

Vladislav Kačáni, SR – Vladimír Salbot, SR

Creativity is an important part of intellectual abilities of each man. Present social conditions require an individual which is ready for independent and original orientation in complex social relations. This is especially important for teachers in order that they, through their activity, stimulate appropriate conditions for purposeful development of pupils' personality. In this article, we describe some features of a creative personality as well as of creative process specifically.

Key words: creative abilities, characteristics of a creative personality, intelligence and creativity, problem situations, creative programmes

Už stáročia sa traduje, že rozhodujúci význam pre výchovno – vzdelávacie úspechy zohráva osobnosť učiteľa, jeho odborná, metodická a mravná úroveň. Azda najviac literatúry existuje o tom, aký by učiteľ mal byť, čo všetko by mal vo svojej činnosti rešpektovať. Vychádzame zo všeobecného, ale stále reálneho predpokladu, že mnohé aktivity vyučujúceho neraz narážajú tak na subjektívne, ako i objektívne prekážky. Zo subjektívnych azda najvýraznejšia je malá ochota prekonať zaužívané stereotypy, meniť vlastné predstavy o obsahu a spôsoboch sprostredkovania informácií a tvrdošijne sa držať zaužívanej praxe.

V našom príspevku poukážeme len na jednu stránku flexibility vyučujúcich rešpektovať aj overené požiadavky, ktoré by mohli pomôcť rozvoju tvorivosti v štruktúre študentovej osobnosti. Načrtujeme niektoré problémy kreativity všeobecne, ako i možnosti a potrebu skvalitňovať výuku študentov vysokých škôl, ktorí sa pripravujú na učiteľskú dráhu.

Prečo práve tvorivosť

Je všeobecne známe, že tvorivosť ako súčasť celkovej intelektovej kapacity človeka výrazne vystupujú do popredia v celom jeho živote. Oba vlastne ovplyvňujú nielen kvalitu výkonu, ale aj správanie človeka v spoločenských podmienkach vôbec a konkrétnych medziľudských vzťahoch osobitne. Väčšina profesií si priamo vyžaduje hľadať, aplikovať nekonvenčné prístupy vo svojej činnosti. Kreativita priamo pomáha prekonať stereotypnosť, nedostatočne vysoké ambície každého jednotlivca a navodzovať primeranú motiváciu. Jednoducho povedané, bez tvorivosti niet pokroku, prosperity a napokon ani naplnenie osobných ambícií každého jednotlivca.

K osobnostnej štruktúre tvorivej osobnosti

Z množstva pojednaní o tvorivej osobnosti vyberieme aspoň dva novšie pohľady, ktoré dokumentujú zložitost' a mnohostrannost' tejto problematiky. Zložitost' sa podľa M. Csikszentihalyiho (1996) prejavuje napríklad v nasledujúcich protirečeniach:

1. Tvoriví jednotlivci majú veľké množstvo energie, ale sú aj pokojní a tichí.
2. Tvoriví jednotlivci majú sklon byť bystrí, ale tiež rovnako naivní.
3. Tvoriví jednotlivci majú kombinácie hravosti a disciplíny, zodpovednosti a nezodpovednosti.

4. Tvoriví jednotlivci alternujú medzi imagináciou a fantáziou na jednej strane a zakorenenou citlivosťou pre realitu na druhej strane.
5. Kreativní ľudia majú v sebe zabudované protichodné tendencie na kontinuu introverzia – extroverzia.
6. Tvoriví jednotlivci bývajú mimoriadne skromní alebo pyšní.
7. Kreativní ľudia sa do istej miery vymykajú z rigidnej definície roly muža, resp. ženy a majú tendenciu androgénnym charakteristikám.
8. Všeobecne sú kreatívni ľudia v myslení rebelanti a nezávislí.
9. Najtvorivejšie osobnosti sú veľmi vášnivé v práci, zároveň môžu byť mimoriadne objektívne.
10. Otvorenosť a citlivosť kreatívnych jednotlivcov ich často privádza k znášaniu bolesti, ale tiež k veľkej radosi

Aj E. Szobiová (1998) zdôrazňuje náročnosť tejto problematiky, keď tvorivú osobnosť charakterizuje ako schopnosť divergentného myslenia, s primeranými zručnosťami, motiváciou, výkonnosťou a štýlom tvorivosti.

Možno vôbec zámerne rozvíjať tvorivosť?

Tak ako pri všetkých výchovných cieľoch, aj pri kreativite je dôležitý problém, či a nakoľko je možné cieľavedomou činnosťou zlepšovať aj tieto vlastnosti osobnosti. Z hľadiska potenciálnych možností ovplyvňovať tvorivosť mladého človeka treba poznamenať, že sa presnejšie nekvantifikoval podiel dedičnosti a prostredia, resp. výchovy na formovaní intelektového potenciálu. Je nemálo autorov, ktorí sú skeptickí a nepredpokladajú reálnu šancu výraznejšie ovplyvňovať tvorivosť jednotlivcov. Pri všeobecnej klasickej inteligencii sa oprávnené uvažuje o značnom podiele vplyvu prostredia a výchovy. Potvrdil to aj náš výskum (Kačáni, V., 1983), keď vzrast intelektových schopností bol v priemere o 17,7 bodu HS vyšší vo štvrtom ročníku gymnázia v porovnaní s tými istými žiakmi v prvom ročníku. Zaujímavé je, že najväčší prírastok zaznamenali tí žiaci, ktorí pri počiatočnej administrácii dosiahli v testoch intelektu najnižší výkon. Na druhej strane pri kreativite sa ukázala opačná tendencia, keď najvyššie výkony v použitých testoch kreativity zaznamenali tí žiaci, ktorí na začiatku štúdia dosiahli najlepšie výsledky. To nás oprávňovalo aspoň hypoteticky tvrdiť, že vyššia úroveň divergentného myslenia na začiatku obdobia adolescencie utvára lepšie predpoklady pre ich ďalší progresívny rozvoj. Kým pri všeobecných rozumových schopnostiach, teda klasickej inteligencii sa uvažuje o značnom podiele vplyvu prostredia, pri tvorivosti sa viac zdôrazňujú genetické faktory. Pritom aj tvorivosť treba pokladať za cvičiteľnú funkciu (Zelina, M., 1994). Potvrdili to aj viacročné výskumy Oddelenia školskej psychológie pri katedre Pedagogickej psychológie FFUK, ktoré boli v syntetickej podobe uverejnené v práci Psychológia tvorivosti so zameraním na nadaných žiakov (SPN, 1986). Celkove možno povedať, že väčšina výskumov a tiež aj teoretických analýz potvrdzuje, že existujú prostriedky a metódy, ktoré cieľavedome rozvíjajú tvorivé myslenie najmä u žiakov mladších vekových kategórií.

Čo by mali vedieť a uplatňovať učitelia pri rozvíjaní tvorivosti

Už na dnešnej úrovni poznania sa potvrdzuje, že existujú metódy a prostriedky, ktoré cieľavedome rozvíjajú tvorivé myslenie najmä u príslušníkov mladších vekových kategórií. Podľa L. Ďuriča (1991) rozvíjanie tvorivosti v škole závisí od štyroch základných podmienok. Sú to : podmienky súvisiace s tvorivou osobnosťou žiaka, podmienky súvisiace s tvorivou osobnosťou učiteľa, podmienky súvisiace s tvorivosťou učebnej látky a podmienky súvisiace s tvorivým prostredím.

Výskumy autorov, napr. J. Hlavsu (1981), M. Jurčovej (pozri E. Szobiová, 1998; K. Dibakara, 1987; J. Carrola a H. Howiesona, 1992) a mnohých ďalších ukázali, že osobnostné vlastnosti tvorivých žiakov korešpondujú s vlastnosťami dospelých tvorcov. Naznačuje to, že tvoriví študenti vyžadujú z pohľadu učiteľa osobitný prístup

Len učiteľ, ktorý je sám tvorivý, môže vychovať tvorivých študentov. Niektoré výskumy však ukazujú (napr. J. Kurtiová, 1980; M. Ďuričková, 1998), že dĺžka učiteľskej praxe akoby inhibovala tvorivosť učiteľa, resp. potrebu realizovať vo vzdelávaní nekonvenčné prístupy.

Obsah učebných predmetov sa značne podieľa na rozvíjaní tvorivých schopností študentov. Keď vznikla psychológia tvorivosti, začalo sa zámerne a cieľavedome pracovať na tom, ako zostaviť učebný plán tak, aby rozvíjal tvorivosť učiaceho sa. Aké možnosti sa v tomto smere ponúkajú?

1. Úprava a modifikácia časti obsahu a metód samotnými učiteľmi tak, aby zohľadňovali možnosti rozvíjania tvorivosti študentov, napr. transformácie niektorých konvergentných úloh na divergentné.
2. Vytváranie nových tvorivých úloh.
3. Problémové vyučovanie.
4. Kladenie otázok rozvíjajúcich tvorivosť.
5. Tvorba kreatívnych programov.

Tvorivá klíma v škole podporuje rozvoj tvorivosti študentov. E. Kováčová (1995) za prokreatívne fenomény považuje: otvorenosť prostredia, slobodu a rešpektovanie názorov iných, bohatstvo myšlienok a diskusiu, podporu a empatiu, dôveru vo vzťahoch, hravosť a humor, navodzovanie kritiky a hodnotenia, vytváranie priestoru pre invenciu, rozvíjanie nápadov a riešení, podnecovanie zvedavosti a motivácie k poznaniu, kombináciu tímovej práce a individuálnej zodpovednosti.

Vzťah úrovne tvorivosti žiakov na 1. stupni ZŠ a tvorivou klímou sme sa pokúsili riešiť aj výskumne (V. Salbot, G. Sabolová, 1998). Výskumu sa zúčastnilo 250 žiakov 4. ročníkov ZŠ. Paradoxne sa ukázalo, že tvorivá klíma, tak ako ju vnímali žiaci, len veľmi málo súvisela s ich originálnymi výkonmi. Jedno z vysvetlení, prečo sme dospeli k výsledku, ktorý do určitej miery odporuje teoretickým predpokladom aj empirickým zisteniam je, že sa nám nepodarilo objektívne zistiť skutočnú tvorivú klímu v triedach, lebo prevažne išlo o subjektívne vnímanie tvorivej klímy v školskej triede, a to na základe výpovedí žiakov.

Záver

Aby vysoké školy vytvorili lepšie podmienky na prípravu budúcich tvorivých učiteľov by bolo potrebné realizovať aspoň niektoré podmienky:

1. V oblasti psychologickkej, pedagogickkej a metodickkej prípravy modifikovať obsah tak, aby zodpovedal najnovším trendom zvyšovania aktivity, záujmu a motivácie žiakov stredných škôl. Žiadalo by sa znovu preskúmať či teoretická a praktická príprava z jednotlivých didaktických predmetov je z hľadiska tvorivého prístupu funkčná. Ukazuje sa, že i bežné štúdium dokumentov týchto ale snád i v ďalších predmetoch existujú značné rezervy. Jednoducho povedané, neraz učíme len to, čo má ďaleko od možnosti praktického uplatnenia. Tým nemyslíme prejsť k jednostrannému prakticismu, ktorý je vo vyhranenej podobe neprijateľný.
2. Omnoho väčšie možnosti pre prípravu budúcich učiteľov sú v spôsobe sprostredkovania informácií. Prednášky ale najmä semináre a cvičenia už svojou organizáciou práce majú rozvíjať tvorivosť študenta a naučiť ho aj prakticky uplatniť postupy, ktoré by viedli k osvojeniu si poznatkov a návykov vytvárať funkčné prostredie na vyučovacích hodinách.

V tejto súvislosti sa ukazuje potreba inovovať nielen obsah, ale i metodiku učebníc, učebných textov a prednášok tak, aby samotný spôsob štúdia viedol k aktívnemu a problémovému osvojovaniu si vedomostí. Pokiaľ je to možné treba formulovať viaceré alternatívy riešenia problémov a vyhýbať sa jednoznačnosti, ktorá navodzuje dogmatický prístup k riešeniu životných situácií v celom živote človeka.

Abstrakt

Kreativita je dôležitá súčasť intelektových schopností každého človeka. Súčasné spoločenské podmienky si vyžadujú pripraviť jednotlivca tak, aby sa samostatne a originálne vedel orientovať v zložitých spoločenských vzťahoch. To dvojnásobne platí aj pre učiteľa, aby svojou aktivitou navodzoval priaznivé podmienky pre cieľavedomé rozvíjanie osobnosti žiakov. V príspevku uvedieme niektoré znaky tvorivej osobnosti vôbec a tvorivého procesu osobitne.

Kľúčové slová: tvorivé schopnosti, vlastnosti tvorivej osobnosti, inteligencia a tvorivosť, problémové situácie, kreatívne programy.

Literatúra

1. Carrol, J. - Howieson, N.: Recognizing Creative Thinking Talent in the Classroom. In: Roper Review, 14, 1992 č. 4, p. 209-212.
2. Czikszentmihalyi, M.: Creativity: Flow and Psychology of Discovery and Invention. New York: Harper Collins, 1996, 456 p.
3. Dibakar K.: Creative and its Relation to some Personality Variables in High School Students: On empirical Investigation. In: Journal of Psychological Research, 31, 1987 č. 2 p. 55-63.
4. Ďurič, L.- Grác J. - Štefanovič, J.: Pedagogická psychológia. Bratislava : Jaspis, 1991, s. 331
5. Ďuričeková, M.: Tvorivosť učiteľa. In: Pedagogická revue, 50 1998 č. 2, s. 151—158.
6. Hlavsa, J.: Psychologické problémy výchovy k tvorivosti. Praha : SPN, 1981.
7. Kačáni, V.: Osobnosť žiaka vo výchovno-vzdelávacom procese. Bratislava : SPN, 1983 s. 63—67.
8. Kováčová, E.: Klíma školy a jej odraz v tvorivosti vysokoškolákov. In: Pedagogická revue 48, 1995, č. 5—6, s. 44—50.
9. Kurtí, J.: Učiteľ ako tvorivá osobnosť. In: Psychológia a patopsychológia dieťaťa, 15, 1980, č. 4, s. 333—341.
10. Psychológia tvorivosti so zameraním na žiakov základných škôl. Bratislava : SPN, 1986.
11. Rubínstein, S.L.: Základy obecné psychologie. Praha : SPN 1964.
12. Salbot, V. — Sabolová, G.: Tvorivosť a jej rozvíjanie v škole. Banská Bystrica : PF UMB, 1998, s. 136.
13. Szobiová E.: Fenomén tvorivosti - základné pojmy a ich chápanie v retrospektíve a dnes. In: Československá psychologie, 52, 1998, č. 6, s. 525—534.
14. Zelina, M.: Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa. Bratislava : Iris, 1994, s. 162.

Kontaktná adresa

Prof. PhDr. Vladislav Kačáni, DrSc., doc. PhDr. Vladimír Salbot, CSc.
Pedagogická fakulta UMB, Katedra psychológie, Ružová 13, 974 11 Banská Bystrica

Recenzent: prof. PhDr. Jaroslav Oberuč, CSc.